

EMEKLİLİĞİN HANEHALKININ EĞLENCE VE KÜLTÜR HARCAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

THE IMPACT OF RETIREMENT ON HOUSEHOLDS' RECREATION AND CULTURE EXPENDITURES: A STUDY ON TURKEY

Feride Gülsüm GÜMÜŞSOY² - Habibe Günsel DOĞRUL³

Geliş Tarihi: 16.04.2018

Kabul Tarihi: 22.04.2018

Özet: Literatürde boş zaman harcamaları olarak da karşımıza çıkan eğlence ve kültür harcamaları her türlü kültürel aktiviteleri, kültürel mal ve hizmetleri kapsamaktadır. Bu çalışmanın amacı emekli ve emekliliği yakın hanehalkının eğlence ve kültür harcamalarını inceleyerek emeklilik statüsüne geçişin dinamiklerini daha iyi kavrayabilmektir. Gary Becker'in hanehalkı üretim teorisi esas alınarak ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2013 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılarak uygulanan logistik analiz sonuçlarına göre emeklilik, toplam harcamalar ve eğitim Türkiye'de hanehalkının eğlence ve kültür harcamalarını pozitif yönde etkileyen önemli faktörlerdir. Emekli hanehalkı, emekliliği yakın hanehalkına kıyasla daha fazla eğlence ve kültürel harcamasında bulunmasına rağmen, emekliliği yakın hanehalkı için ücret dışı gelir eğlence ve kültür harcamalarını arttırıcı niteliktedir. Emekli ve emekliliği yakın hanehalkları için, ilerleyen yaşın eğlence ve kültür mallarına olan talebi azaltıcı etkisine karşılık, toplam harcamalar ve eğitim seviyesi bu tür mallara yönelik talebi pozitif yönde etkilemektedir. Engel analizi sonucunda elde edilen harcama esnekliği katsayısı, eğlence ve kültürel mal ve hizmetlerin tüm hanehalkları için lüks mallar olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışmanın, sonuçları itibariyle hem politikacılara hem de bu tür malları üretenlere önemli ipuçları sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Ekonomi, Kültürel Tüketim, Hanehalkı Eğlence ve Kültür Harcamaları, Emeklilik, Lojistik Regresyon, Türkiye

Jel Kodu: D00, D10, D13, J 22, J26, C13

Abstract: Recreation and cultural expenditures that can be considered as leisure expenditures in the literature cover all kinds of cultural activities, cultural goods and services. The purpose of this study is to examine the households' recreation and culture expenditures for retired and near retired households in order to better understand the Dynamics associated with the movement to retirement status. Based on the Gary Becker's "Household Production Theory", results of the logistic analyses which uses data from the 2013 Budget Survey of Turkish Statistical Institute suggest that retirement, total expenditures and education had positive impacts on recreation and cultural expenditure of Households in Turkey. Although retired households have more expenditure on recreation and culture compared to near-retired households, for near retired households, greater non-wage income significantly increased expenditures on recreation and culture. For retired and near-retired households, greater total expenditures and education increased

¹ Bu çalışma, Feride Gülsüm GÜMÜŞSOY'un Dr. Öğretim Üyesi Habibe Günsel DOĞRUL danışmanlığında sunduğu "Emekliliğin Hanehalkının Eğlence ve Kültür Harcamaları Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Dumlupınar Üniversitesi, İktisat Bölümü Doktora Öğrencisi, feride.gumussoy@ogr.dpu.edu.tr

³ Dr. Öğretim Üyesi, Dumlupınar Üniversitesi, KSBMYO, hgunsel.dogrul@dpu.edu.tr

the expenditures, while age decreased expenditures. Coefficient of expenditure elasticity that obtained from the result of the Engel analysis shows that cultural goods and services are luxury goods. It is thought that the results of this study may provide useful insights for policy makers as well as the suppliers of recreational and cultural goods and services.

Keywords: *Cultural Economics, Cultural Consumption, Household Recreation and Culture Expenditures, Retirement, Logistic Regression, Turkey*

Jel Code: *D00, D10, D13, J 22, J26, C13*

GİRİŞ

Gelişmiş ülkeler için yapılmış çalışmalar, önemli sosyal ve ekonomik gelişmeler neticesinde bireylerin, çalışmak için harcadıkları zamanı önemli ölçüde azaltarak boş zaman kullanımlarını arttırdıklarına işaret etmektedir (Juster, 1985; Robinson and Godbey, 1997; Stafford ve Duncan, 1985). Türkiye’de 2006 ve 2015 yıllarında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan zaman kullanım araştırması verileri yıllar itibariyle kişilerin boş zamanlarında ve çalışma sürelerinde önemli bir değişiklik olmadığını göstermektedir. 2006 yılında 15 yaş ve üzeri çalışanlar arasında erkekler günde ortalama 6 saat 8 dakikayı, kadınlar ise ortalama 4 saat 19 dakikayı ekonomik bir işte çalışmaya ayırmışlardır. 2015 yılında yapılan aynı çalışmada kadınların (4,32 saat) ve erkeklerin (6,25 saat) istihdama ayırdıkları sürelerde önemli bir değişiklik gözlenmemektedir. 2006 yılında 10 yaş ve üzeri bireyler gün içerisinde sosyal yaşam ve eğlenceye 1 saat 54 dakika ayırırken, 2015 yılında bu oranın çok fazla değişim göstermediği anlaşılmaktadır (1,50 saat). Yaş aralıklarına göre incelendiğinde ise, 2015 yılı için 45 yaş altı bireylerin gün içerisinde sosyal yaşam ve eğlenceye ayırdıkları zaman 1 ile 1,5 saat arasında değişirken, 45-55 yaş aralığındaki bireyler için 1,56 saat, 55 yaş ve üzeri bireyler için 2,36 saat olarak tespit edilmiştir. Ancak aynı çalışmaya göre; 2015 yılında çalışan bireylerin sosyal yaşam ve eğlenceye 1,28 saat zaman ayırmalarına karşılık, çalışmayan bireyler 2,16 saat zaman ayırmaktadırlar (TÜİK, 2007; TÜİK, 2015). Türkiye için yapılmış çalışmalardan da anlaşıldığı üzere, yaşlı ve çalışmayan bireylerin boş zaman kullanımı daha yüksektir. Bu nedenle bu grupta yer alan bireylerin, boş zaman malları olarak da tabir edilen eğlence ve kültür mallarına yönelik taleplerinin yüksek olacağı tahmin edilebilir.

Yapılan çalışmalar, toplumsal etkileşimde ve ekonomik gelişmede, bireylerin fiziksel, zihinsel, ruhsal gelişmelerinin desteklenmesinde eğlence ve kültür harcamalarının rolünün önemli olduğunu göstermektedir. TÜİK’in hazırladığı Hanehalkı Bütçe Araştırması sonuçlarına göre 2002-2016 yılları arasında Türkiye’de hanehalkının toplam harcamaları içerisindeki eğlence ve kültür harcamalarının payı %2 ile %3 arasında değişmektedir (www.tuik.gov.tr).

TÜİK verilerine göre 2007 yılında 50 yaş ve üzeri kişiler toplam nüfusun %19,02’lik kısmını oluştururken, bu oran her geçen yıl yavaş yavaş artmaktadır. En son 2016 yılında elde edilen adrese dayalı nüfus bilgilerinde 50 yaş ve üzeri kişilerin toplam nüfusun %23,14’lük kısmını oluşturduğu gözlenmiştir. TÜİK’in nüfus projeksiyonları 2023 yılında 50 yaş ve üzeri bireylerin toplam nüfusun 26,55’ini, 2050 yılında %40,61’ini ve 2075 yılında ise %46’sını oluşturacağını belirtmiştir (www.tuik.gov.tr). Genç nüfusa göre daha çok boş zamana sahip olan ve boş zaman harcaması olarak da değerlendirilen eğlence ve kültür harcama potansiyeli yüksek olan ve daha çok emekli ve emekliliği yakın kesimden oluşan 50 yaş ve üzeri nüfusun harcama farklılıklarının incelenmesi önem kazanmıştır. Bu amaçla bu çalışmada, Türkiye’de emeklilik statüsü ile ilgili dinamiklerin daha iyi kavranılmasına yönelik emekli hanehalklarının bir yaşam tarzı olarak daha fazla boş zaman değerlendirme faaliyeti talep edeceği tahmin edilerek, emekli ve emekliliği yakın hanehalkının eğlence ve kültür harcamalarını etkileyen olası faktörler incelenmiştir. Açıkçası, emeklilik, yaşlı hanehalklarını değişen bir ekonomik ortama uyum sağlamaya

zorlamaktadır. Tam zamanlı bir çalışma ortamından çekilmek, emekli hanehalkının tüketim örüntüsünü bu yeni kaynak kısıtlamasını yansıtacak şekilde uyumlandırmasını ve emeklilik sonrası tercihlerini buna göre gerçekleştirmesini gerektirmektedir (McConnel ve Deljavan, 1983; Weagley ve Huh, 2004). Bu nedenle emekli ve emekliliği yakın hanehalklarının boş zaman harcamaları arasındaki farklılıklar bu çalışmanın odak noktası olacaktır. Aşağıda hanehalklarının boş zaman ya da eğlence ve kültür harcamalarının olası belirleyicilerini konu alan, farklı hanehalkları arasındaki boş zaman harcama örüntülerine değinen ampirik çalışmalardan bahsedilmiştir.

LİTERATÜR

Boş zaman ya da eğlence ve kültür harcamaları üzerine yapılmış çalışmalar daha çok gelişmiş ülke insanların boş zamanla ilişkili mal ve hizmetlere yönelik toplam talebi üzerinde yoğunlaşarak; bu ülkelerde, bu alanda yapılan harcamaların giderek arttığına dikkat çekmiştir (Blaine ve Mohammad, 1991; Fisk, 1963; Kitchen ve Hutchison, 1990; Wagner ve Washington, 1982). Hanehalkının boş zaman harcamaları üzerine yoğunlaşan çalışma sayısı görece olarak daha azdır. Bu alanda öncü olabilecek çalışmaların çoğunda diğer faktörler dikkate alınmaksızın sadece gelir ve boş zaman harcamaları arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Boş zaman araştırmaları genel olarak hanehalklarının zaman dağılımındaki eğilimleri veya kalıpları üzerinde durur. Bu nitelikteki araştırmalar çoğunlukla sosyal ve ekonomik faktörlerin boş zaman tahsisini nasıl etkilediği ile ilgilidir. Boş zaman tahsisinde ortaya çıkan değişme harcama örüntülerinin de değişmesine neden olmaktadır. Aguiar ve Hurst yakın tarihli bir çalışmada (2009), 1965 ve 2000 yılları arasında, Birleşik Devletlerde bireylerin değişen boş zaman eğilimlerini, cinsiyet, eğitim seviyesi ve mesleki statüye göre incelemiştir. Aguiar ve Hurst (2009), boş zamanın farklı ölçümlerini kullanarak (hane içi işler için harcanan zaman, işte geçirilen zaman, pazarlanamayan üretimde harcanan zaman, beşeri sermayeyi elde etmek için harcanan zaman ve sağlığını korumak amacıyla harcadığımız zaman gibi) kırk yıllık dönem boyunca, erkeklerin boş zamanlarının Birleşik Devletlerdeki kadınların boş zamanlarını aştığını keşfetmişlerdir. Üstelik emekli çiftlerin daha fazla boş zamandan faydalandığı ve daha az eğitilmiş erkeklerin boş zamanlarında daha fazla artış yaşandığı sonucuna da ulaşmışlardır. Sözü edilen kırk yıllık dönem boyunca, boş zaman kullanımında cinsiyete bağlı fark genişlemiş ve çoğunlukla erkekler lehine sonuçlandığı belirtilmiştir.

Bu çalışmamızda emekli ve emekliliği yakın hanehalkının eğlence ve kültür harcama örüntüleri arasındaki farklılıklar incelendiği halde önceki çalışmalarda (McConnel ve Deljavan, 1983; Moehrle 1990; Nieswiadomy and Rubin 1995; Rubin ve Nieswiadomy 1994,1995) genellikle emekliliğin hanehalkının tüketim ve harcama örüntüleri üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. McConnel ve Deljavan (1983), emekliliğin yaşlı hanehalklarının ekonomik statülerini değiştirerek onları bambaşka bir ekonomik ortama adapte olmaları konusunda zorladığını diğer bir deyişle, tam zamanlı çalışma hayatından çekilmenin genellikle emekli hanehalkının tüketim örüntülerini yeni bir kaynak kısıtını yansıtacak şekilde değiştirdiğine işaret etmektedir. Bu çalışmalarında, ortalama bütçelerinden eğlence ve tatil için ayırdıkları pay konusunda emekli ve emekli olmayan hanehalkları arasında bir fark olmadığı sonucuna ulaşırlarken, harcama esneklikleri itibarıyla eğlence ve tatil harcamalarının emekli olmayan hanehalkı için lüks mallar, emekli hanehalkı için zorunlu mallar sınıfında yer aldığı göstermektedirler.

Dardis ve diğerleri (1981) hanehalkı eğlence harcamalarının gelir ve eğitim ile pozitif yönde ilişkili iken hane-reisinin yaşı ile negatif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Aynı zamanda bu çalışmada hane-reisinin siyahi olduğu ve küçük yaş grubunda çocuğa sahip hanelerde eğlence harcamalarının daha düşük gerçekleştiği, kentsel alanlarda yaşayan hanehalklarının boş zaman harcamalarının kırsal alanlarda yaşayan hanehalklarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Dardis ve diğerlerinin (1994) bir başka çalışmasında 1988-89 Tüketici Harcamaları Anketi verileri kullanılarak Birleşik Devletler için hanehalkının sosyoekonomik özelliklerinin boş zaman harcamaları üzerindeki etkisini araştırılmıştır. Diğer çalışmalarından farklı olarak, boş zaman harcamalarını aktif boş zaman, pasif boş zaman ve sosyal eğlence olmak üzere gruplara ayırdıklarında; gelir, hanedeki yetişkin sayısı ve eğitimin boş zaman harcamaları üzerinde pozitif, siyahi ırktan olmanın ve hane-reisinin yaşının ise negatif etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Birleşik Devletler'in batısındaki kırsal ve kentsel alanlarda yaşayan hanehalklarının pasif boş zaman harcamalarının daha az olduğu da çalışmanın bir başka bulgusudur.

Schwenk (1994) araştırmasında, kentsel alanlarda yaşayan yaşlıların kırsal alanda yaşayan yaşlılara göre eğlence ve kitap okuma için daha fazla harcama yaptıkları sonucuna ulaşmıştır.

Literatürde genellikle Birleşik Devletler için yapılmış ve boş zamanı bir harcama kategorisi olarak ele alan çalışmalarda hane-reisi yaş aralığı 69-79 olan hanelerin eğlence, kitap okuma ve eğitim için yaptıkları harcamaların hane-reisinin yaşı 80'in üzerinde olan hanelerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Walker ve Schewenk, 1991). Eğitim seviyesi yükseldikçe yaşlı bireylerin gelirlerinden eğlence harcamalarına ayırdıkları payın yükseldiğini tespit eden çalışmalara rastlanmaktadır (Hammonds-Smith vd., 1992). Yaşlı nüfus içinde yer alıp nispeten az yaşlı hane-reisine sahip hanehalklarının eğlence amaçlı harcamalarının nispeten daha yaşlı hane-reisine sahip hanehalklarının harcamalarından daha yüksek olduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur (Cook ve Setterstein, 1995; Abdel-Ghany ve Sharpy, 1997).

Beth Harrison'ın 1986 yılında yaptığı bir çalışmada, 65 ve üzeri yaş aralığındaki bireylerin gelir ve harcama karakteristiklerindeki farklılıklar incelenmiştir. Diğer yaş gruplarına oranla genç bireylerin daha fazla eğlence harcamasında bulunduğu, yaş ilerledikçe kişilerin bütçelerinden eğlence için ayırdıkları pay azalırken, sağlık hizmetlerini satın almak için ayırdıkları payın arttığı gözlenmiştir. Çalışmada, harcama farklılıklarını etkileyen en önemli faktörün gelir olduğu kanıtlanmıştır.

Chung ve Magrabi (1990), yaş faktörünün farklı harcama örüntüleri üzerindeki etkisini çoklu regresyon yöntemi ile incelemişlerdir. Araştırmanın bulguları yaşın, eğlence harcamalarıyla negatif yönde ilişkili iken, toplam harcamaların eğlence harcamalarıyla pozitif yönde ilişkili olduğu yönündedir. Ancak, bu çalışmada hanehalkı büyüklüğü, medeni durum, iş sahipliği, ırk ve eğitim gibi faktörlerin eğlence harcamaları üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Yaşlı hanehalkının genç hanehalkıyla kıyaslandığında daha az gelire sahip olduğu gözlenmiştir.

Moehrle (1990), yaşlı bireylerin harcama örüntülerini incelediği çalışmasında, farklı gelir seviyelerinde, bir işte çalışanlar ve çalışmayanlar arasında eğlence harcama farklılıkları olduğunu tespit etmiştir. Gelir arttığında yaşlı hanehalkının toplam harcamaları içinde eğlence harcamalarına ayırdığı payın artması çalışmasının bir diğer bulgusudur.

Emekli hanehalkının harcama örüntüleri ile ilgilenen bir grup çalışma Rubin ve Nieswiadomy (1994, 1995, 1995) tarafından yapılmıştır. 1994 yılında gerçekleştirdikleri çalışmalarında 50 yaş ve üzeri emekli olmamış hanehalkının eğlence ve eğitime bütçelerinden ayırdıkları payın emekli hanehalkına göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşırlarken, emekli hanehalkının eğlenceye dönük marjinal tüketim eğilimlerinin daha yüksek olduğuna işaret etmişlerdir. Bu iki yazarın hanehalkının emekliğe geçiş esnasındaki ekonomik adaptasyonunu ve bu sürecin harcama örüntüleri üzerindeki etkisini inceledikleri bir başka çalışmada (1995), emekli evli çiftlerden oluşan hanehalklarının eğlence harcamalarının önemli ölçüde düşük gerçekleştiği tespit edilmiştir. Emeklilik sonrası bekar erkeklerden oluşan hanehalkının eğlence ve kitap okuma için daha fazla harcama yaparlarken bekar kadınlardan oluşan hanehalkının bu konularda biraz daha az harcama yaptıkları anlaşılmıştır. Daha da önemlisi, emeklilik sonrası hanehalkının boş zaman için marjinal tüketim eğiliminin oldukça yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. 1995 yılında yayınladıkları bir diğer makalede, emekli hanehalkının 1972-1973 harcama örüntülerini 1986-87 yılları ile karşılaştırdıklarında, hanehalkının bütçesinden boş zaman harcamaları için ayırdıkları payın arttığını, boş zaman için marjinal tüketim eğiliminin iki kattan daha fazla yükseldiği bulgularına ulaşılmıştır. Tüm bu sonuçlar, emekli hanehalkının boş zaman tercihinin yükseldiğine işaret etmektedir.

2000 yılında ABD Çalışma Bakanlığı İşgücü İstatistikleri Bürosu'nun hazırladığı "Yaşa Göre Harcama Kalıpları" raporunda, ortalama toplam harcamaları ve vergiden sonraki gelirleri en yüksek olan 35-64 yaş aralığındaki kişilerin eğlence harcamalarının, 35 yaş altı ve 65 yaş üzerindeki bireylere göre daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

Paulin ve Duly'in 2002 yılında yaptıkları bir başka çalışmada 55 ve 75 yaş aralığındaki kişilerin çeşitli demografik özellikleri de dikkate alınarak, gelir ve harcamaların emeklilik öncesi ve sonrası nasıl farklılaştığı lojistik ve sıradan en küçük kareler yönteminden faydalanılarak ortaya konulmuştur. Çalışmada eğlence mal ve hizmetlerinin hem emeklilik öncesi hem de sonrası dönemde zorunlu mallar kategorisinde yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Elli ve üzeri yaşlardaki bireylerin harcama örüntülerini etkileyen faktörlerin incelendiği bir başka çalışmada, hanehalkı büyüklüğünün yaşla birlikte önemli oranda küçülmesi sonucunda hanenin toplam gelirinin azaldığı, kişi başı finansal zenginliğin 55-64 yaşları arasında en yüksek seviyeye çıktığı gözlenmiştir (Atkinson ve Hayes, 2010). Hane-reisi 50 ve 64 yaş aralığında olan hanehalklarının sağlık ve eğlence harcamalarının en yüksek olduğu, hane-reisinin yaşına göre talep edilen eğlence ve kültür mal ve hizmetlerinin değiştiği de tespit edilmiştir.

Kostakis, Papadaki ve Marketos tarafından (2014) Atina'da tüketicilerin eğlence harcamalarını etkileyebilecek sosyo-ekonomik ve psikolojik faktörlerin incelendiği bir diğer çalışmada demografik özelliklerin, ekonomik göstergelerin ve ekonomik krizin eğlence harcamalarını etkileyen önemli faktörler olduğu gözlenmiştir. Gelirdeki artış eğlence harcamalarını arttırırken, erkekler kadınlara göre daha fazla eğlence harcamasında bulunmaktadır. Diğer ampirik bulguların tersine bu çalışmada yaş, eğlence harcamaları üzerinde pozitif yönde etkilidir. Evli tüketiciler evli olmayan tüketicilere göre eğlence aktivitelerine daha az para harcamaktadırlar. Mevcut ekonomik kriz yüzünden ekonomik belirsizlik değişkenleri de modele eklendiğinde, yetersizlik hissinin (mevcut borçlarını ödeyememe hissi), eğlence harcamalarıyla negatif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Weagley ve Huh'un (2004) çalışmasında ise; Birleşik Devletler'de 1995 yılı Tüketici Harcama Araştırması verileri kullanılarak emekli ve emekliliği yakın hanehalklarının boş zaman

harcamaları incelenmiş, emekliliğin, toplam harcamaların ve eğitimin boş zaman harcamaları üzerinde pozitif yönde etkili olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu çalışmada emekli hanehalkı için yüksek toplam harcama ve yüksek eğitim boş zaman harcamalarını attırırken, yaş ve kazanılmış gelirin varlığının harcamaları azalttığını gözlenmiştir. Emekliliği yakın hanehalkları için ise daha yüksek harcama, eğitim ve varlık gelirlerinin boş zaman harcamalarını önemli derecede arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca hem emekliliği yakın hanehalkı için hem de emekli hanehalkı için boş zaman mal ve hizmetlerinin lüks mallar kategorisinde olduğu anlaşılmıştır.

Sanayileşmiş ülkelerde boş zaman harcamaları üzerine yapılan araştırmalar ikinci dünya savaşı sonrasında başlamıştır. Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmaların nispeten yeni olduğu görülmektedir. Türkiye’de tüketici seviyesinde veri setinin elde edilmesinin zorluğu kültürel harcamalar alanında yapılan çalışmaların kısıtlı olmasına sebep olmaktadır. Özellikle Türkiye İstatistik Kurumunun hanehalkı düzeyinde mikro veri sağlaması bu alanda yapılan çalışmaları zaman içinde arttırmıştır. Türkiye’de emekli hanehalkının harcama örüntülerini inceleyen ve emeklilik sonrası boş zaman harcamalarını etkileyen mikro faktörleri araştıran çalışmaya rastlanmamıştır. Türkiye’de bu alandaki literatürü çoğunlukla 15-64 yaş aralığındaki hanehalkının eğlence ve kültür harcama örüntülerini inceleyen ya da genç nüfusun boş zaman etkinliklerine katılımını konu alan araştırmalar oluşturmaktadır (bkz. Abadan, 1961; Demiray, 1986, 1988; Hız, 1994; Üçdoğruk vd. 2001; Hız, 1994; Uraz, 2008; Avcı, 2011).

Özetle, boş zamanın ölçülmesi ve tanımlanması değişkenlik gösterse dahi, literatürde boş zaman üzerine odaklanmış çok sayıda hanehalkı harcama çalışmaları bulunmaktadır. Literatürdeki çalışmalar referans alındığında, hanehalkının geliri, yaş, eğitim, hane-reisinin ırkı, yerleşim yeri gibi faktörlerin görece olarak hanehalkının eğlence ve kültür harcamalarını etkileyen en önemli faktörler olduğunu söyleyebiliriz. Bu faktörlere ilave olarak bireylerin yaşadığı bölgede ulaştırma araçlarına erişimdeki kolaylık, bireyin sağlık durumu ve internet erişimi ile eğlence ve kültür mal ve hizmetlerine olan talep arasında da anlamlı ilişkiler elde edilebileceği söylenebilir.

MATERYAL VE VERİ SETİ

Bu çalışmanın teorik alt yapısı Gary Becker’ın (1965) Hanehalkı Üretim Teorisi’ne dayandırılmıştır. Bu teoriye göre hanehalkı üretici gibi de davranabilecek ve kendi ürettiği malları kullanması sonucunda da bir fayda elde edebilecektir. Ancak hanehalkının üretim yaparak geçirdiği zamanın fırsat maliyeti çalışma dışı sahip olduğu boş zamandır ((Türkmen, 2000:306). Becker, diğer tüketici teorilerinden farklı olarak evde üretilen mallar ile çalışma dışı geçirilen zamanı da tüketici teorisine eklemektedir. Böylece boş zaman mal ve hizmetlerine olan talep bireylerin istihdam durumundan pozitif veya negatif yönde etkilenmektedir. Bireylerin çalışması zamanın fırsat maliyetini yükseltecek; yükselen fırsat maliyeti boş zaman mallarına olan talebi azaltacaktır (Weagley ve Huh ,2004).

Çalışmanın veri seti, TÜİK’in 2013 yılı Hanehalkı Bütçe Anketinden elde edilmiştir. Bütçe Anketi, 1 Ocak–31 Aralık 2013 tarihleri arasında bir yıl süre ile her ay değişen 1.104, yıllık toplam 13.248 örnek hanehalkına uygulanarak, Türkiye geneli için hane, fert ve tüketim harcaması göstergeleri elde edilmiştir (TÜİK, 2013). Ankette yer alan fert değişkenleri, hanehalkının bileşimi, çalışma durumu, istihdam bilgileri, gelir türleri ve gelir durumu, sağlık durumu gibi; hane değişkenleri ise hanenin toplam gelir ve harcamaları, hanenin bulunduğu yer ile ilgili değişkenler (kır-kent, alış-veriş merkezlerine, banka, postane, sağlık hizmetlerine eğitim kurumlarına yakınlığı), konut bilgileri, sahip olunan eşyalar, ulaştırma araçları ve gayrimenkuller gibi alt kalemlerden oluşmaktadır. Tüketim veri setinde ise; hane-halkının 2013 yılında mal ve hizmetler üzerine

tüketim harcamaları “Amaca Göre Bireysel Tüketim Harcaması Sınıflandırılması” kullanılarak (COICOP) kategorize edilmiştir (www.tuik.gov.tr, 2017). Bu sınıflandırma sistemine göre hanehalkı tüketim harcamaları 12 farklı harcama grubu bazında toplanmıştır. Bu sınıflandırmada “eğlence ve kültür” dokuzuncu grup içerisinde listelenmektedir. Bahsedilen grup ise kendi içinde 6 alt gruba ayrılmıştır. Bunlar:

1. Görsel-İşitsel, fotografik ve veri işleme donanımları ve aksesuarlar: Seslerin alınmasına, kaydedilmesine ve çoğaltılmasına ilişkin ekipmanlar; Televizyon setleri, video-kasetçalarlar ve teypler; Fotografik ve sinematografik ekipmanlar; Optik Aletler; Veri işlem ekipmanları; Resim ve seslerin kaydedilmesinde kullanılan araçlar; Görsel-İşitsel, fotografik ve veri işlem ekipmanlarının onarımı
2. Eğlence ve Kültür için onarım da dahil olmak üzere diğer büyük dayanıklı mallar: Ev dışındaki eğlencelere yönelik başlıca dayanıklı mallar; Müzik aletleri; Evde eğlenceye yönelik dayanıklı mallar; Eğlence ve kültürle ilgili diğer dayanıklı mallarının bakım ve onarımı
3. Diğer eğlence malzemeleri ve ekipmanları: çiçek, bahçe, evcil hayvanlar; Oyunlar, oyuncaklar ve hobiler; Spor, kamp ve açık hava eğlencelerine yönelik ekipmanlar; Bahçeler, bitkiler ve çiçekler; Evcil hayvanlar ve ilgili ürünler; Evcil hayvanlar ve ilgili hizmetler
4. Eğlence ve Kültürel Hizmetler: Eğlence ve sportif hizmetler; Sinemalar, tiyatrolar, konserler; Müzeler, zoolojik bahçeler vb.; Televizyon ve radyo vergileri ve ekipmanların kiralanması; Diğer hizmetler; Şans Oyunları
5. Gazete, Kitaplar ve Kırtasiye: Kitaplar; Gazete ve dergiler; Çeşitli basılmış materyaller; Kırtasiye ve çizim materyalleri
6. Paket Tatiller

Emekli hanehalkının çalışan hanehalklarına kıyasla daha fazla boş zamana sahip olduğu göz önünde bulundurularak; uluslararası literatürdeki diğer çalışmalara benzer şekilde, çalışmanın örnekleme hane reisinin elli ve üzeri yaşlarda olduğu hanelerle sınırlandırılmıştır. Elli yaşın altındaki hane-reisine sahip haneler örneklem dışı bırakılarak, “Emekli Hanehalkı” ve Emekliliği Yakın Hanehalkı” olmak üzere iki alt örneklem oluşturulmuştur. Çalışmada, “Emekli Hanehalkı” emekli olduğunu beyan eden hane-reisine sahip haneler olarak, “Emekliliği Yakın Hanehalkı” ise çalışan hane-reisine sahip haneler olarak tanımlanmıştır. Ayrıca hane-reisi emeklilik dışında herhangi bir sebepten çalışmıyor görünen haneler de örneklemden çıkarılmıştır. Analiz gereği, yukarı da bahsedilen fert, hane ve tüketim veri setleri birleştirilirken sadece hane-reisinin verileri dikkate alınmıştır. Sonuç olarak, ulaşılan 3463 hanehalkından 1569’unun (% 45,4) emekli, 1894’ünün (% 54,6) ise emekliliği yakın hanehalkı olduğu gözlenmiştir.

Eğlence ve kültür harcama verileriyle çalışmanın bazı zorlukları vardır. Eğlence ve kültür harcamalarının seyrekliği ve mevsimsel olması bunlardan bazılarıdır. Söz konusu seyreklik ve mevsimsellik sorunu, bir yıl boyunca her ay toplanan hane verilerinden oluşan Hanehalkı Bütçe Anketi mikro veri seti kullanılarak giderilmeye çalışılmıştır.

Eğlence ve kültür harcamalarıyla çalışmanın diğer bir zor tarafı, sıfır gözlem değerlerinin çok sayıda olmasıdır. Nitekim 2013 Türkiye Hanehalkı Bütçe Anketi veri setinde 50 yaş ve üzeri hane reisine sahip 3463 hanede 1343 hanenin eğlence ve kültür harcamaları sıfır olarak bildirilmiştir. Eğlence ve kültür harcamalarındaki sıfır gözlem değeri ya yanlış beyanın ya da tüketicinin kasıtlı olarak tüketmeme kararının bir sonucu olabilir (Lee, 2001:661; Uraz, 2008:34). Veri setimizde yıl

içerisinde hiç eğlence ve kültür harcaması yapmayan haneler ile birlikte farklı harcama düzeylerinde eğlence ve kültür harcaması yapan haneler bir arada bulunduğu için, sıfır gözlem problemini aşmak üzere çalışmanın analizinde bağımlı değişkenin kategorik olduğu ikili (binary) logistik regresyon yöntemi kullanılmıştır.

Bağımlı Değişken(Y):

Bağımlı değişken, hanehalkının eğlence ve kültür harcamalarının toplam harcamaları içindeki payıdır. Söz konusu veri setinde, 12'li COICOP sınıflandırmasında 9. Sırada yer alan eğlence ve kültür harcamaları her bir hane için elde edilerek, her hanenin yıllık eğlence ve kültür harcaması değerlerine ulaşılmıştır. Veri setimizde yıl içerisinde hiç eğlence ve kültür harcaması yapmayan haneler ile birlikte farklı harcama düzeylerinde eğlence ve kültür harcaması yapan haneler bir arada bulunduğu için, sıfır gözlem problemini aşmak üzere çalışmanın analizinde bağımlı değişkenin kategorik olduğu logistik regresyon yöntemi kullanılmıştır. Bu nedenle bağımlı değişken eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığına atıfta bulunarak 1 ve 0 değerleri verilerek kategorikleştirilmiştir.

Bağımsız Değişkenler:

Cinsiyet (cins): 2013 TÜİK HBA fert veri setinden elde edilen kategorik bir değişkendir.

Yaş (yaş): 2013 TÜİK HBA fert veri setinden elde edilen anket yılında kişinin bitirdiği yaşı gösteren sürekli bir değişkendir.

Medeni Durum (Med_D): 2013 TÜİK HBA fert veri setinden elde edilen anket yılında kişinin medeni durumunu göstermektedir. Bu değişken hiç evlenmedi, evli, eşi öldü, boşandı şeklinde 4 kategori de bulunmasına rağmen analizi kolaylaştırmak ve karışıklığı gidermek adına hiç evlenmemiş, eşi ölmüş, boşanmış kişiler bekâr olarak alınmıştır. Değişken evli (1) ve bekâr (2) olarak iki uçlu hale getirilmiştir.

Eğitim Durumu (Eğitim): 2013 TÜİK HBA fert veri setinde eğitim değişkeni okur-yazar değil, okur-yazar olup herhangi bir okul bitirmedi, ilköğretim, ortaokul, orta dengi meslek, lise, meslek veya teknik lise, 2-3 yıllık yüksekokul, 4 yıllık yüksekokul, fakülte, yüksek lisans, doktora olmak üzere 11'li sınıflandırılmıştır. Ancak, veri setimizde hane reisinin mezuniyet derecesi okur-yazar değil veya okur-yazar olup herhangi bir okul bitirmedi (1), ilköğretim, ortaokul (2), lise (3), üniversite (4) ve üzeri olmak üzere 4'lü sınıflandırma ile ele alınmıştır.

Hane-Reisinin İstihdam Durumu (İş): İstihdam durumu, TÜİK'in tanımlamasına uygun yapılmıştır. Referans ayı içinde çalışıyor olanlar istihdamda kabul edilmiştir. Analizimizde istihdam sınıflandırmaları düzenlenerek; çalışıyor (1), çalışmıyor (2), emekli (3) ve diğer (4) olmak üzere 4'lü sınıflandırma yapılmıştır.

Toplam Harcama (Top_Harcama): Sürekli bir değişken olup, her bir bireyin 2013 TÜİK HBA tüketim veri setinde yer alan tüm tüketim maddelerine yönelik aylık harcamalarının toplamıdır.

Hanenin Büyüklüğü (HHB): 2013 TÜİK HBA hane veri setinde yer alan anketin yapıldığı yıl itibarıyla hanede yaşayan kişi sayısını gösteren sürekli bir değişkendir.

Mülkiyet (Mülkiyet): 2013 TÜİK HBA hane veri setinde bulunan hanehalkı reisinin bulunduğu konutu tasarruf şeklini göstermektedir. Orijinal veri setindeki tasarruf şekilleri olarak; ev sahibi,

kiracı, lojman ve diğer yer almaktadır. Modelde kullanılmak üzere bu değişken “ev sahibi (1)” ve “ev sahibi değil (2)” olmak üzere 2’li sınıflandırmaya dönüştürülmüştür.

İnternet (İnternet): 2013 TÜİK HBA hane veri setinde bulunan hanedeki internet adedini göstermektedir. Yok, ise 0, var ise 1-9 arasında değerler almaktadır. Analizimizde var (1) veya yok (0) şeklinde düzenlenmiştir.

Ulaşım Durumu (Ulaşım): 2013 TÜİK HBA hane veri setinde konutun bulunduğu yer itibarıyla toplu ulaşım hizmetlerine kolayca ulaşılabilirlik durumunu göstermektedir. Veri setinde çok zor, zor, kolay, çok kolay olacak şekilde 4’lü sınıflandırmaya tutulmuştur. Analizimizde bu sınıflandırma ulaşım kolay (2) ve zor (1) olarak 2’li sınıflandırmaya dönüştürülmüştür.

Ücret Dışı Gelir (UDG): 2013 HBA fert veri setinde yer alan her bir bireyin gelirleri toplanarak hanenin yıllık geliri bulunmuş ve yine aynı yöntemle her hanenin ücret gelirleri elde edilmiştir. Toplam gelirden ücret gelirleri çıkarılarak ücret dışı gelir elde edilmiştir. Bu değişken kategorik hale getirilerek, kişilerin ücret dışı geliri var (1) veya yok (0) şeklinde, modelimize eklenmiştir.

Kır-Kent (Kır_Kent): 2013 HBA hane veri setinde hanenin bulunduğu yerin nüfusu 2000’den az ise kır (1), 2000 ve üstü nüfusa sahip ise kent (2) olarak kabul edilmiştir.

Günlük Faaliyete Engel Fiziksel veya Zihinsel Durum (Sağlık): 2013 TÜİK HBA fert veri setinden elde edilen kategorik bir değişkendir. Hane-reisinin fiziki ve zihinsel engeli yok ise değişken (2), var ise (1) değerini almıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın yöntemi, süreç olarak aşağıdaki biçimde ele alınmıştır.

Bu çalışmada emekli ve emekliliği yakın hanehalkının eğlence ve kültür harcamalarını etkileyen faktörler ikili logit model aracılığıyla ve SPSS 21 paket programı kullanılarak araştırılmıştır. Bu doğrultuda, eksiksiz olarak cevap verilmiş toplam 3463 Hanehalkı Bütçe Anketi verisinin kullanıldığı çalışmada, eğlence ve kültür harcaması durumu iki şıklı logit bağımlı değişken ve 2 sürekli, 11 kategorik değişken de bağımsız değişken olarak modelde yer almıştır.

İki kategorili (binary) logistik regresyon yönteminde bağımlı değişkenin hesaplanmasını ve yorumlanmasını kolaylaştırmak amacıyla bağımlı değişkene 0 ve 1 değerleri verilir (Aydın ve Arı, 2016: 81). Bağımsız değişkenlerin niteliği açısından herhangi bir engel söz konusu değildir. Bağımsız değişkenler sürekli sayısal, kesikli sayısal, sırasız veya sıralanabilir türlerinde olabilir. Doğrusal regresyonda, bağımsız değişkenlerin katsayıları veya ağırlıkları aracılığıyla bağımlı değişkenin gerçek değeri tespit edilebilirken, logistik regresyonda bağımlı değişkenin değerinin tespit edilmesiyle ilgilenilmez. İstenilen durum “1” olarak tanımlandığında bağımlı değişkenin 1 değerini alma olasılığı kestirilmeye çalışılır (Alpar, 2017: 599).

Çalışmada Kullanılan Modeller

Çalışmada kullanılan modeller şu şekilde tanımlanmıştır:

Toplam Örneklem (Emekli + Emekliliği Yakın Hanehalkları) İçin Kullanılan Model:

$$Y_i = \alpha_i + \beta_1(\text{İş}) + \beta_2(\text{HHB}) + \beta_3(\text{Ulaşım}) + \beta_4(\text{Sağlık}) + \beta_5(\text{Kır_Kent}) + \beta_6(\text{Med_D}) + \beta_7(\text{Yaş}) + \beta_8(\text{Eğitim}) + \beta_9(\text{İnternet}) + \beta_{10}(\text{UDG}) + \beta_{11}(\text{Top_Harcama}) + \beta_{12}(\text{Mülkiyet}) + \mu_i$$

Emekli Hanehalkları İçin Kullanılan Model:

$$Y_i = \alpha_i + \beta_1 \ln(\text{Top\_Harcama}) + \beta_2 \ln(\text{HHB}) + \beta_3 (\text{Mülkiyet}) + \beta_4 (\text{Ulaşım}) + \beta_5 (\text{Sağlık}) + \beta_6 (\text{Kır\_Kent}) + \beta_7 (\text{Med\_D}) + \beta_8 (\text{Yaş}) + \beta_9 (\text{Eğitim}) + \beta_{10} (\text{İnternet}) + \mu_i$$

Emekliliği Yakın Hanehalkı İçin Kullanılan Model:

$$Y_i = \alpha_i + \beta_1 \ln(\text{Top\_Harcama}) + \beta_2 \ln(\text{HHB}) + \beta_3 \ln(\text{Yaş}) + \beta_4 (\text{UDG}) + \beta_5 (\text{Mülkiyet}) + \beta_6 (\text{Ulaşım}) + \beta_7 (\text{Sağlık}) + \beta_8 (\text{Kır\_Kent}) + \beta_9 (\text{Med\_D}) + \beta_{10} (\text{Eğitim}) + \beta_{11} (\text{İnternet}) + \mu_i$$

Tanımlayıcı İstatistikler

2013 yılında 50 yaş ve üzeri hanehalkının eğlence ve kültür harcamalarının harcama gruplarına göre dağılımı incelendiğinde en fazla harcamayı %40 oranında görsel-işitsel, fotografik ve veri işleme donanımları ve aksesuarları için yaptıkları görülmektedir (Şekil 1.). İkinci sırada %22 ile eğlence ve kültürel hizmetler, üçüncü sırada da %20 ile paket tatil için yapılan harcamalar yer almaktadır.

Emekli ve emekliliği yakın hanehalkının eğlence ve kültür harcamalarının belirleyicilerini tespit etmek üzere ikili logistik model uygulamadan önce eğlence ve kültür harcaması yapan ve yapmayan hanehalklarının profilini ortaya koymanın faydalı olabileceği düşünülmüştür.

Emekli Hanehalkının Demografik Profili

Bu başlık altında yer alan açıklamalar Tablo 1'deki veriler dikkate alınarak yapılmıştır. Sadece emekli hane-reisinin olduğu haneleri içeren alt örneklemimizde ücret-dışı gelir değişkeni incelenmemiştir. Çünkü ücret dışı gelir değişkeninin içerisinde yer alan transfer geliri başlığı altında emeklilik geliri de yer almaktadır.

Eğlence ve kültür harcamasında bulunan hanelerin çoğunluğunun (%36.8) iki kişiden oluştuğu gözlenmektedir. Eğlence ve kültür harcamasında bulunan emekli hanehalkının, çoğunluğunun (%83.4) ev sahibi olduğu %16.6'sının ise ev sahibi olmadığı görülmektedir. Bu grup içinde yer alıp eğlence ve kültür harcamasında bulunanlar arasında konutunun toplu ulaşım hizmetlerine yakın olduğunu beyan edenler çoğunluktadır. Ancak, ulaşım kolaylığının kültür harcaması üzerindeki önemi kültür harcamasında bulunan emekli hanehalkı harcamada bulunmayanlarla karşılaştırıldığında daha net ortaya çıkmaktadır. Eğlence ve kültür harcamasında bulunan hanehalklarının çoğunluğu (%87.4) evlidir. Emekli hanehalkı reisinin yaşı arttıkça kültürel harcamalarda bulunanların yüzdesi azalmaktadır. Örneklem 50 ve yaş ve üzeri kişilerle sınırlandırıldığından, kültürel harcamalarda bulunanlar arasında 50-59 yaş aralığındakilerin en yüksek (%40.6), 80 ve üzeri yaşta olanların ise en düşük (%3.2) yüzdeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Emekli hanehalklarında kişilerin günlük faaliyete engel oluşturabilecek sağlık sıkıntıları daha fazla görülmektedir. Kültürel harcamalarda bulunan emekli hanehalklarının geneli (%83.8) kentte yaşamaktadır. Eğitim seviyesine bakıldığında, eğlence ve kültür harcamalarında bulunan haneler arasında ilkökul ve ortaokul mezuniyetine sahip emekli hane reisinin oranının daha yüksek (%57.5) olduğu görülmektedir. Ayrıca hane reisinin eğitim seviyesi yükseldikçe hanenin tüm mal ve hizmetlere yaptığı ortalama harcama düzeyi de yükselmektedir. Kültürel harcamada bulunsun ya da bulunmasın emekli hanelerin çoğunluğunun internet erişimi olmadığını söyleyebiliriz. Kültürel harcama yapanlar arasında internet erişimi olanların payı (%42) kültürel harcamada bulunmayanlardan (%12) daha yüksektir. Emekli hanehalkının tüm mal ve hizmetlere yaptığı aylık kişi başı harcaması 201.56 TL'dir. Emekli hanehalkının aylık ortalama geliri ise 2250.79 TL'dir. Emekli hanehalkı arasında da hanede yaşayan kişi sayısının artması ve hane reisinin eğitim seviyesinin artması, hanenin tüm mal ve hizmetlere yaptıkları harcamaları arttırmaktadır. Emekli hanehalkı için, ulaşımın kolay olması, sağlık durumlarının iyi

olması, kentte yaşıyor olmak, evli olmak, konutun mülkiyetine sahip olmak ve konutta internet erişiminin olması gibi faktörler harcamaları arttırıcı niteliktedir. Emekli hanehalkı içerisinde kadınlar erkeklere göre daha fazla harcama yapmaktadırlar.

Tablo 1: Emekli Hanehalkının Özellikleri

	Aylık Kişi Başı Harcama(TL)	Kültürel Harcama Yapanlar İçerisindeki Payı(%)	Kültürel Harcama Yapmayanlar İçerisindeki Payı(%)	Toplam Nüfus İçerisindeki Payı(%)
Hanede Yaşayan Kişi Sayısı				
1 Kişi	148.80	5.2	7	5.9
2 Kişi	169.44	36.8	54.2	43
3 Kişi	217.24	27.4	20.8	25
4 Kişi	243.31	16.3	8.2	13.4
5 Kişi	237.92	7.2	3.8	6
6 Kişi	305.67	3.9	2.3	3.3
7 Kişi ve Üzeri	254.44	3.1	3.8	3.3
Mülkiyet Durumu				
Ev Sahibi	206.41	83.4	83	83.2
Ev Sahibi Değil	177.51	16.6	17	16.8
Ulaşım Durumu				
Ulaşım Zor	175.39	15.5	24.7	18.8
Ulaşım Kolay	207.63	84.5	75.3	81.2
Günlük Faaliyete Engel Durum				
Var	177.45	7.4	14.3	9.9
Yok	204.21	92.6	85.7	90.1
Konutun Bulunduğu Yer				
Kır	156.29	16.2	32.7	22.1
Kent	214.42	83.8	67.3	77.9

Tablo 1: (devam) Emekli Hanehalkının Özellikleri

	Aylık Kişi Başı Harcama(TL)	Kültürel Harcama Yapanlar İçerisindeki Payı(%)	Kültürel Harcama Yapmayanlar İçerisindeki Payı(%)	Toplam Nüfus İçerisindeki Payı(%)
Cinsiyet				
Erkek	199.95	91.9	95.5	93.2
Kadın	223.63	8.1	4.5	6.8
Medeni Durum				
Evli	202.53	87.4	89.8	88.3

Tek	194.32	12.6	10.2	11.7
Yaş				
50-59 Yaş	236.94	40.6	20.6	33.5
60-69 Yaş	195.33	40.5	42.2	41.1
70-79 Yaş	171.95	15.7	28.3	20.2
80 ve Üzeri Yaş	138.62	3.2	8.9	5.2
Eğitim Durumu				
Herhangi Bir Okul Bitirmedi	152.32	8.3	20.8	12.7
İlkokul, Ortaokul	186.02	57.5	72.8	63
Lise	235.45	18.6	4.3	13.5
Yüksekokul, Üniversite ve Üzeri	308.24	15.5	2.1	10.8
İnternet				
İnternet Yok	173.11	57.9	88	68.6
İnternet Var	263.86	42.1	12	31.4

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi, 2013 ve Yazar Tarafından Hesaplandı.

Emekliliği Yakın Hanehalkının Demografik Profili

Diğer gruplarla benzer şekilde emekliliği yakın grup içerisinde de eğlence ve kültür harcaması yapanların çoğunluğunu sırasıyla 2, 3 ve 4 kişilik aileler oluşturmaktadır. Hanede yaşayan kişi sayısı arttıkça hanenin eğlence ve kültür harcaması yapanlar içindeki payı düşmektedir (Tablo 2). Emekliliği yakın grup içerisinde kültürel harcamalarda bulunanların %75.2'sinin ev sahibi olduğu görülmektedir. Ancak emekli grup içerisinde ev sahibi olanların oranının (%83.6) emekliliği yakın grup içerisinde ev sahibi olanların oranından (%78.3) daha yüksek olması ev sahibi olmanın bireylerin emekli olma fikri üzerinde etkisinin olabileceğini düşündürmektedir (Tablo 1 ve Tablo 2). Bu grup içerisinde bulunan hanelerin çoğunluğunda ulaşım kolaylığı bulunmaktadır (%75.2). Buna karşılık, dikkat çekici bir sonuç; Tüm emekli hanehalkı içerisinde ulaşımın kolay olduğunu söyleyenler (%81.2), emekliliği yakın grup içerisinde ulaşımın kolay olduğunu söyleyenlerden (%63.8) oldukça fazladır. Dolayısıyla emekli hanehalkının toplu ulaşım araçlarına yakın konutları tercih ettikleri sonucu çıkarılabilir (Tablo 1 ve Tablo 2). Günlük faaliyete engel oluşturabilecek fiziksel veya zihinsel engeli bulunan kişilerin emekliliği yakın hanehalkı içindeki payı (%2.6) emekli gruba (%9.9) göre daha düşüktür. Bu oranlar kişilerin sağlık durumlarının iyi olmamasının, kişilerin çalışması önünde engel olabileceğini göstermektedir. Ayrıca eğlence ve kültür harcamasında bulunanların çoğunluğu günlük faaliyetine engel herhangi bir durumu olmayanlardan oluşmaktadır (Tablo 1 ve Tablo 2). Bu alt grup içerisinde kentte yaşayan hanehalkı (%64.1), kırdaki yaşayan ve hanehalkına (%35.9) kıyasla oldukça fazladır (Tablo 3.4).

Eğlence ve kültür harcaması olan emekliliği yakın hanehalkı içinde evli olanların payı oldukça yüksektir %92.6'dır (Tablo 2). Diğer alt örnekleme de gözlemlendiği üzere, hane reisinin yaşı ilerledikçe kültürel harcamalarda bulunan hanelerin oranı azalmaktadır. Emekliliği yakın hanehalkı içerisinde hane-reislerinin %8.3'ü herhangi bir okul bitirmemiştir. Emekliliği yakın hane reislerinin %63.2'si ilkokul veya ortaokul mezuniyetine sahiptir. Fakat emekliliği yakın ilkokul ve ortaokul mezuniyetine sahip hane-reislerinin oranı %59.5'e yükselmektedir (Tablo 2).

Kültürel harcamalarda bulunan emekliliği yakın kesim içerisinde yüksek eğitim seviyesine sahip hanelerin oranları (%17.8) yüksek eğitim seviyesine sahip emekli hane reislerinin payına (%15.5) nazaran daha yüksektir (1 ve Tablo 2).

Hane reisi çalışan hanenin aylık ortalama geliri 2744.69 TL tüm mal ve hizmetlere yapılan aylık kişi başı harcaması ise 209.20 TL'dir. Ücret dışı gelire sahip olan haneler tüm mal ve hizmetlere ücret dışı gelire sahip olmayan hanelere kıyasla daha fazla harcamada bulunmaktadır. Hanede yaşayan kişi sayısının artması, evde internetin olması, ulaşımın kolay olması ve hanenin bulunduğu konutun kentte olması tüm mal ve hizmetlere kişi başına düşen aylık harcamaları artırıcı faktörlerdir. Emekliliği yakın erkekler emekliliği yakın kadınlardan daha fazla harcamada bulunmaktadır. Yine bu grup içerisinde evli hane reisinin bulunduğu haneler bekâr hane reisi olan hanelerle kıyaslandığında daha fazla harcamada bulunmaktadır. Emekliliği yakın hane reisinin yaşı arttıkça tüm mal ve hizmetlere yapılan aylık kişi başı harcamalar da düşmektedir. Buna karşılık hane reisinin eğitim seviyesinin artması da tüm mal ve hizmetlere yapılan harcamaları artırıcı faktördür (Tablo 2).

Tablo 2: Emekliliği Yakın Hanehalkının Özellikleri

	Aylık Kişi Başı Harcama (TL)	Kültürel Harcama Yapanlar İçerisindeki Payı(%)	Kültürel Harcama Yapmayanlar İçerisindeki Payı(%)	Toplam Nüfus İçerisindeki Payı(%)
Ücret Dışı Gelir				
Yok	217.56	15.6	15.4	15.5
Var	207.67	84.4	84.6	84.5
Hanede Yaşayan Kişi Sayısı				
1 Kişi	135.77	3.3	5.4	4.2
2 Kişi	171.44	23.2	39.8	30.1
3 Kişi	227.83	28.3	19.6	24.7
4 Kişi	242.06	21.3	13.8	18.2
5 Kişi	232.94	10	7.8	9.1
6 Kişi	239.26	6.6	5.9	6.3
7 Kişi ve Üzeri	206.76	7.3	7.8	7.5
Mülkiyet Durumu				
Ev Sahibi	209.36	75.2	82.7	78.3
Ev Sahibi Değil	208.66	24.8	17.3	21.7

Tablo 2 (devam) Emekliliği Yakın Hanehalkının Özellikleri

	Aylık Kişi Başı Harcama(TL)	Kültürel Harcama Yapanlar İçerisindeki Payı(%)	Kültürel Harcama Yapmayanlar İçerisindeki Payı(%)	Toplam Nüfus İçerisindeki Payı(%)
Ulaşım Durumu				
Ulaşım Zor	164.93	24.8	52.4	36.2
Ulaşım Kolay	234.35	75.2	47.6	63.8
Günlük Faaliyete Engel Durum				
Var	191.20	1.9	3.7	2.6
Yok	209.69	98.1	96.3	97.4
Konutun Bulunduğu Yer				
Kır	162.40	35.9	69.4	49.8
Kent	255.62	64.1	30.6	50.2
Cinsiyet				
Erkek	212.95	94.5	91.8	93.4
Kadın	156.20	5.5	8.2	6.6
Medeni Durum				
Evli	214.11	92.6	90.7	91.8
Tek	154.22	7.4	9.3	8.2
Yaş				
50-59 Yaş	226.23	75.1	55.7	67.1
60-69 Yaş	182.82	20.2	31.9	25
70-79 Yaş	148.68	4.4	10.7	7
80 ve Üzeri Yaş	141.64	0.3	1.7	0.8
Eğitim Durumu				
Herhangi Bir Okul Bitirmedi	121.44	8.3	24.1	14.8
İlkokul, Ortaokul	187.61	59.5	68.5	63.2
Lise	285.03	14.4	5.7	10.8
Yüksekokul, Üniversite ve Üzeri	374.93	17.8	1.7	11.1
İnternet				
İnternet Yok	167.55	58.9	90.4	72
İnternet Var	316.12	41.1	9.6	28

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi, 2013 ve Yazarlar Tarafından Hesaplandı.

ANALİZ SONUÇLARI

Çoklu regresyon çözümlemesine geçmeden önce model bozukluklarını gidermek, aykırı değerleri belirlemek adına literatürde de sıkça kullanılan standardized ve studentized artıklar incelenmiş en geniş veri seti içerisinde bulunan ve standardized ve studentized artık değerleri -2 ve +2 değerleri dışında yer alan 38 adet gözlem çıkarılmıştır. Ayrıca etkili gözlemleri belirlemek adına yapılan analizde 1 adet gözlemin Cook's Distance değeri 1'den yukarıda olduğu için bu gözlem de veri setinden çıkarılmıştır. Toplam 3502 gözlemden 39 gözlem çıkarılarak model 3463 gözlemlerle kurulmuştur. Analiz gereği, yukarı da bahsedilen fert, hane ve tüketim veri setleri birleştirilirken sadece hanehalkı reisinin verileri dikkate alınmıştır. Sonuç olarak, ulaşılan 3463 hanehalkından 1569'unun (% 45,4) emekli, 1894'ünün (% 54,6) ise emekliliği yakın hanehalkından oluştuğu gözlenmiştir.

Ayrıca yapılan analizin doğru sonuçlar verdiğinden emin olmak için bazı testler uygulanmıştır. Modelde çoklu bağlantı olmaması varsayımının sınanması amacıyla SPSS programı yardımıyla değişkenler arasında VIF şişirme çarpanı değerlerine bakılmıştır. VIF değerlerinin 5'ten büyük olması halinde en az bir değişkenin diğer değişkenlerle yüksek korelasyonu olduğu sonucuna varılır. Bu değerlere göre değişkenlerin VIF değerlerinin 5'ten yukarı olmaması değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının da olmadığını göstermiştir. Bu durumda analizimiz için değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olmadığı varsayımı sağlanmış olmaktadır.

Sadece hanehalkı reislerinin verileri dikkate alınarak bir örneklem oluşturulması sebebiyle, analiz sonuçları cinsiyet faktörünün kültürel harcamalar üzerinde bir etkisi olmadığını göstermiştir. Yapılan analizde, uygulama kısmında kullandığımız logistik regresyon analizinin bütün varsayımlarının sağlandığından emin olunmuştur.

Model oluşturulurken, modele dahil edilecek olan değişkenlerin teker teker anlamlılığının sınanabilmesi ki-kare testi ile mümkündür. Ayrıca tek değişkenli logistik analiz sonuçları da ki-kare bağımsızlık testiyle aynı sonucu vermektedir. Ancak logistik analiz de beklenen frekans sayıları görülmemektedir. Bu yüzden ki-kare testinin varsayımı olan beklenen frekans değerlerinin 5'ten küçük olduğu hücre sayısının %20'sini aşmaması şartının sağlanıp sağlanmadığı tek değişkenli logistik analizde görülememektedir. Ki-kare bağımsızlık testinin kategorik değişkenlerin anlamlılığının sınanması için kullanıldığı unutulmamalıdır. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerden oluşan çapraz tablo da Ki-Kare testi varsayımları sağlandığında SPSS Ki-Kare bağımsızlık testi sonucunu "Pearson Chi-Square" değeri olarak vermektedir. Yaptığımız test sonucuna göre cinsiyet değişkeninin p değeri 0,25'ten büyük olduğu için modele alınmamıştır. Diğer kategorik değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0.05$) tespit edilmiştir.

Çalışmada kültürel harcamaları belirleyen en önemli faktörün gelir olabileceği kanısıyla çalışmanın örneklemini içeren 50 yaş ve üzeri hanehalkının eğlence ve kültür harcamaları ile gelirleri arasındaki korelasyon incelenmiştir.

Hanehalkı geliri ile eğlence ve kültür harcamaları arasında pozitif yönlü bir korelasyon olduğu gözlenmektedir (Tablo 5). Pearson katsayısı olarak da bilinen korelasyon katsayısı iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve kuvvetini belirlemeye yardımcı olur (Astar ve Güriş, 2015:287). Hanehalkının geliri ile eğlence kültür harcamaları arasındaki ilişki pearson katsayısına göre çok kuvvetli bir bağ (0.064) olmamakla birlikte pozitif yönlü ve istatistiki açıdan anlamlıdır.

Tablo 3: Eğlence ve Kültür Harcaması ile Gelir Arasındaki Korelasyon

		KÜLTÜR HARCAMASI	GELİR
KÜLTÜR HARCAMASI	Pearson Correlation	1	0.064
	Anlamlılık Değeri(Sig.)		0.003
GELİR	Pearson Correlation	0.064	1
	Anlamlılık Değeri(Sig.)	0.003	

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi, 2013 ve Yazarlar Tarafından Hesaplandı

Logistik Analiz Sonuçları

Logistik analiz için model kurulurken kullanılan zorunlu giriş tekniği daha çok herhangi bir teoriyi test etmek amacıyla kullanılmaktadır (Aydın ve Arı, 2016:83; Field, 2009: 272). Literatür incelendiğinde kültür harcaması olan ya da olmayan kişilerin bazı belli ortak özellikleri bulunduğu anlaşılmış ve bu durumun 2013 yılı içerisinde Türkiye genelinde de aynı sonuçları verip vermeyeceği test edilmek istendiği için ilk olarak zorunlu giriş tekniği (enter metodu) uygulanmıştır. Zorunlu giriş tekniğinde, tüm değişkenler modele dahil edilerek süreç işletilir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde tüm hanehalkları, emekli hanehalkı ve emekliliği yakın hanehalkları için logit modelde yer alan değişkenlere ilişkin parametre tahminleri ve standart hataları, Wald Testi sonuçları ve odds oranları tahmin değerleri ile bunlara ilişkin güven aralıkları sırasıyla Tablo 4, Tablo 6 ve Tablo 8'de sunulmuş ve ulaşılan sonuçlar tartışılmıştır.

Toplam Hanehalkı (Emekli + Emekliliği Yakın Hanehalkı) İçin Logistik Analiz sonuçları

Tablo 4'de listelenmiş olan toplam hanehalkı için elde edilmiş logit model parametre tahminlerine göre şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Referans değişkeni istihdamda olanlar olmak üzere, emekli hanehalkının, çalışan hanehalkına göre eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığı 1.29 kat daha yüksektir. Emeklilik zamanının fırsat maliyetini azaltarak eğlence ve kültür mallarına yönelik talebi zaman ve mallar arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi aracılığıyla arttırmaktadır.

Ücret dışı gelirin ve konut mülkiyet durumunun hanehalkının eğlence ve kültür harcamalarını etkileyen önemli faktörler olmadıkları gözlenmiştir. Buna karşılık, hanede yaşayan kişi sayısının, hane-reisinin medeni halinin ve yaşının, eğitim seviyesinin hanehalkının eğlence ve kültür harcamalarını belirleyen önemli faktörler olduğu anlaşılmaktadır. Hanede yaşayan kişi sayısının artması hanenin eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığını arttırmaktadır. Toplu taşıma araçlarına erişim kolaylığı olan, kentte yaşayan hanehalkının eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığı da daha fazladır. Hane-reisi evli olan hanehalkının hane-reisi bekar olan hanehalkına göre kültürel harcama yapma olasılığı daha yüksektir. Kültürel harcama olasılığını azaltıcı tek faktörün yaş olduğu görülmektedir. Hane reisinin yaşı arttıkça hanehalkının eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığı da azalmaktadır. Diyebiliriz ki, kültürel harcama yapma olasılığını arttıran en önemli faktörlerden biri eğitim iken diğeri tüm mal ve hizmetlere yapılan toplam harcamadır. Hanehalkının toplam harcamaları arttıkça, hane-reisinin eğitim seviyesi yükseldikçe hanehalkının eğlence ve kültür harcama olasılığı da yükselmektedir. Beklenen şekilde, evinde internet erişimi bulunan hanehalklarının eğlence ve kültür harcaması yapma olasılıkları olmayanlara göre daha yüksektir.

Tablo 5'de modelin genel anlamlılık değerini gösteren olabilirlik oranı ve bağımlı değişkenlerin bağımlı değişkeni ne düzeyde açıkladığını gösteren açıklayıcılık katsayıları yer almaktadır.

Modelin genel uyumunu ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri ne kadar açıkladığını göstermek amacıyla Cox & Snell ve Nagelkerke pseudo R² testleri kullanılmakta bunlar çok düşük çıkma eğiliminde oldukları için 0.20 ve 0.40 arası değerlerin modelin uyumu için yeterli olduğu düşünülmektedir. Bu durumda R² değerleri de bu aralıkta olduğu için modelin uyumunun iyi olduğundan bahsedilebilir.

Tablo 4: Emekli ve Emekliliği Yakın Hanehalkı İçin Logistik Analiz Sonuçları (Zorunlu Giriş Tekniği ile)

Değişkenler	β	Kat Sayısı	Standart Hata	Wald Değeri	Anlamlılık Değeri (Sig.)	Exp(B)	95% Güven Aralığı EXP(B)	
							Alt	Üst
İş	.260	.098	7.073	.008	1.296	1.071	1.570	
HHB	.057	.025	5.399	.020	1.059	1.009	1.111	
Ulaşım	.348	.101	11.870	.001	1.416	1.162	1.726	
Sağlık	.501	.174	8.239	.004	1.650	1.172	2.323	
Kır-Kent	.313	.100	9.744	.002	1.368	1.124	1.665	
Med_D	.493	.146	11.374	.001	1.638	1.230	2.181	
Yaş	-.023	.006	15.653	.000	.977	.966	.988	
Eğitim(1)			67.689	.000				
Eğitim(2)	.344	.125	7.641	.006	1.411	1.105	1.801	
Eğitim(3)	1.048	.188	30.968	.000	2.851	1.971	4.123	
Eğitim(4)	1.760	.252	48.957	.000	5.813	3.550	9.517	
İnternet	.814	.112	52.889	.000	2.258	1.813	2.812	
UDG	.000	.000	2.408	.121	1.000	1.000	1.000	
Toplam_Harcama	.001	.000	136.366	.000	1.001	1.000	1.001	
Mülkiyet	.099	.107	.853	.356	1.104	.895	1.361	
Sabit	-1.340	.474	7.988	.005	.262			

Tablo 5: Emekli ve Emekliliği Yakın Hanehalkının Bulunduğu Modelin Olabilirlik Oranı ve R² Değerleri

Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	3558.892	.265	.360

Emekli Hanehalkı İçin Logistik Analiz Sonuçları

Tablo 6'da listelenmiş olan emekli hanehalkı için elde edilmiş logit model parametre tahminlerine göre şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Toplam Harcama: Sürekli bir değişken olan toplam harcama değişkeninin doğal logaritması alınarak doğrusallaştırılmış, böylece katsayı değeri yükselmiştir. Emekli hanehalkının diğer bütün mal ve hizmetlere yaptığı harcamalar bir birim arttığında hanehalkının eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığı da 4 kat artmaktadır.

Sağlık: Emekli ve herhangi bir fiziksel ya da zihinsel engeli bulunmayan hane-reisine sahip hanelhalkının, bir engeli olan hanehalkı reisine sahip hanehalkına göre eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığı 1,584 kat daha fazladır.

Medeni Durum: Hane-reisi evli hanehalkının, hane-reisi evli olmayan hanehalkına göre eğlence ve kültür harcaması yapma olasılıkları 1,727 kat fazladır.

Yaş: Beklenildiği üzere emekli grup için hanehalkı reisinin yaşı yükseldikçe eğlence ve kültür harcaması yapma olasılıkları 1,020 (1/0,98) kat azalmaktadır. Bir başka deyişle, emekli kişilerin yaşları arttıkça hanehalkının eğlence ve kültür harcaması yapma olasılıkları % 2 (1-0,98) azalmaktadır. Emekli hanehalkının yaş ortalamasının emekliliği yakın hanehalkına göre daha yüksek olması sebebiyle, kötüleşen sağlık durumu ya da aktivite seviyesinin düşmesi emeklilik döneminde boş zaman harcamalarını sınırlandırabilmektedir.

Eğitim: İlkokul ve ortaokul mezuniyeti hariç diğer eğitim düzeyleri istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Hane reisinin eğitim seviyesi yükseldikçe hanelerin eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığının arttığı görülmüştür.

İnternet: Evinde en az bir internet sağlayıcısına sahip olan emekli hanehalkının, evinde internet erişimi olmayan hanehalkına göre eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığı 2,477 kat fazladır.

Hanede yaşayan kişi sayısının; hanehalkının yerleşim yerinin; konut mülkiyetinin olmamasının ve ulaşım imkanlarının emekli hanehalkının kültürel harcama olasılığı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Tablo 6: Emekli Hanehalkı İçin Logistik Analiz Sonuçları (Zorunlu Giriş Tekniği ile)

Değişkenler	β	Kat Sayısı	Standart HATASI	Wald Değeri	Anlamlılık Değeri(sig.)	Exp(B)	95% Güven Aralığı EXP(B)	
							Alt	Üst
LOG Top_Harcama	1.388		.149	87.016	.000	4.005	2.992	5.361
Log HHB	.055		.162	.115	.735	1.056	.769	1.451
Mülkiyet	.079		.167	.223	.637	1.082	.781	1.499
Ulaşım	.087		.168	.268	.605	1.091	.784	1.518
Sağlık	.460		.203	5.155	.023	1.584	1.065	2.356
Kır_Kent	.068		.158	.185	.667	1.070	.785	1.458
Med_D	.546		.217	6.339	.012	1.727	1.129	2.642
Yaş	-.020		.008	6.291	.012	.980	.965	.996
Eğitim(1)				51.820	.000			
Eğitim(2)	.236		.190	1.541	.214	1.266	.873	1.836
Eğitim(3)	1.506		.292	26.513	.000	4.507	2.541	7.995
Eğitim(4)	1.811		.364	24.807	.000	6.119	3.000	12.482
İnternet	.907		.166	30.006	.000	2.477	1.791	3.427
Sabit	-9.913		1.278	60.189	.000	.000		

Cox & Snell R Square ve Nagelkerke R Square açıklayıcılık katsayılarının 0.20 ile 0.40 aralığında olması modelde yer alan değişkenlerin bağımlı değişkenleri açıklamakta yeterli olduğunu göstermektedir (Tablo 7).

Tablo 7: Emekli Hanehalkının Bulunduğu Modelin Olabilirlik Oranı ve R² Değerleri

Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	1584.729	.254	.348

Emekliliği Yakın Hanehalkı İçin Logistik Analiz Sonuçları

Tablo 8'de listelenmiş olan emekliliği yakın hanehalkı için elde edilmiş logit model parametre tahminlerine göre şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Toplam Harcama: Hanehalkının gelirinin yakınması olarak kullandığımız toplam harcama değişkeninin doğal logaritması alınarak doğrusallaştırılmıştır. Emekliliği yakın hanehalkının diğer tüm mal ve hizmetlere olan harcaması 1 birim arttıkça kültürel mallara olan harcaması da 4.072 kat artmaktadır. Hem emekli hem de emekliliği yakın hanehalkının eğlence ve kültür harcamaları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir pozitif etkiye sahiptir.

Yaş: Emekliliği yakın hane-reisinin yaşı 1 birim arttıkça eğlence ve kültür mallarına olan harcamaları 4,76 (1/0,21) kat azalmaktadır. Başka bir deyişle, hanehalkı reisinin yaşı arttıkça hanehalkının eğlence ve kültür harcamaları %79 (1-0,21) azalmaktadır.

Tablo 8: Emekliliği Yakın Hanehalkları İçin Logistik Analiz Sonuçları (Zorunlu Giriş Tekniği İle)

Değişkenler	β	Kat Sayısı	Standart Hatası	Wald Değeri	Anlamlılık Değeri(Sig.)	Exp(B)	95%Güven Aralığı EXP(B)	
							Alt	Üst
LNTop_Harcama	1.404	.122	131.416	.000	4.072	3.203	5.177	
LNHHB	.248	.127	3.796	.051	1.281	.999	1.644	
LNYaş	-1.560	.564	7.638	.006	.210	.070	.635	
UDG	.607	.165	13.563	.000	1.834	1.328	2.533	
Mülkiyet	.150	.145	1.078	.299	1.162	.875	1.543	
Ulaşım	.456	.131	12.155	.000	1.578	1.221	2.038	
Sağlık	.605	.359	2.846	.092	1.832	.907	3.701	
Kır_Kent	.435	.135	10.454	.001	1.545	1.187	2.012	
Med_D	.612	.229	7.141	.008	1.844	1.177	2.888	
Eğitim(1)			20.677	.000				
Eğitim(2)	.278	.174	2.561	.110	1.320	.939	1.855	
Eğitim(3)	.418	.260	2.586	.108	1.519	.913	2.529	
Eğitim(4)	1.612	.357	20.351	.000	5.014	2.489	10.102	
İnternet	.641	.157	16.567	.000	1.898	1.394	2.583	
Sabit	-6.344	2.535	6.261	.012	.002			

Ücret Dışı Gelirin Olup Olmadığı: Ücret-dışı geliri olan emekliliği yakın hanehalkının, ücret dışı geliri olmayan hanehalklarına göre eğlence ve kültür harcaması yapma olasılıkları 1,834 kat daha fazladır. Emekliliği yakın hanehalkları içerisinde çok az sayıda hanenin ücret-dışı geliri olmasından dolayı bu değişken kategorik hale getirilerek modele dahil edilmiştir.

Ulaşım Durumu: Konutun bulunduğu yer itibariyle toplu ulaşım hizmetlerine ulaşımı kolay olan emekliliği yakın hanehalkının, toplu ulaşım hizmetlerine ulaşımın zor olduğunu söyleyen hanehalkına göre eğlence ve kültür harcaması yapma olasılıkları 1.578 kat daha fazladır.

Kır-Kent: Emekliliği yakın hanehalkı için kentte yaşamak kırdaki yaşamaya göre eğlence ve kültür harcamalarını 1,545 kat daha yüksek kılmaktadır.

Medeni Durum: Hane-reisinin evli hanehalkının evli olmayan hanehalkına göre eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığı 1.844 kat yüksektir.

Eğitim: İlkokul ve ortaokul mezuniyetine sahip emekliliği yakın hane-reisli hanelerin, okuma yazması olmayan hane-reisli hanelere göre eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığı 1,32 kat daha fazladır. Ancak bu seviyedeki eğitimin modele katkısı anlamlı bulunamamıştır ($p=0,110>0.05$). Lise mezuniyetine sahip emekliliği yakın hanelerin de okuma yazması olmayan hanehalkına göre eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığı 1,519 kat daha fazladır. Ancak diğer sınıfla benzer şekilde bu sınıfta modele katkısı anlamlı bulunamamıştır ($p=0,108>0.05$). Modele katkısı anlamlı olan üniversite ve üzeri mezuniyetine sahip hane-reisli hanehalkının, okuma yazması olmayan hane-reisli hanehalkına göre eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığı 5,014 kat daha fazladır.

İnternet: Evinde en az bir internet sağlayıcı olan emekliliği yakın hanehalkının, evinde interneti olmayan hanehalkına göre eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığı 1,898 kat daha fazladır.

Hanehalkı büyüklüğü, konut mülkiyeti ve sağlık değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmayan değişkenlerdir.

Tablo 9: Emekliliği Yakın Hanehalkının Bulunduğu Modelin Olabilirlik Oranı ve R² Değerleri

Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	1891.642	.301	.405

Cox & Snell R Square ve Nagelkerke R Square açıklayıcılık katsayılarının 0.20 ile 0.40 aralığında olması modelde yer alan değişkenlerin bağımlı değişkenleri açıklamakta yeterli olduğunu göstermektedir (Tablo 9).

Bu çalışmada gelirin bir yakınsaması olarak kullandığımız toplam harcamaların emekli ve emekliliği yakın hanehalkının eğlence ve kültür harcamaları üzerindeki etkisini mukayese edebilmek üzere, eğlence ve kültür harcaması esnekliği hesaplanmıştır. Engel yasasına göre; tüketicilerin gelirleri arttıkça bütçelerinden gıda harcamalarına ayırdıkları pay azalır; giyim ve konut harcamalarına ayırdıkları pay değişmez iken kültür, eğitim ve eğlence gibi harcamalara ayırdıkları pay artar. Bu durumda mal ve hizmetler üç farklı grupta toplanacaktır; Zorunlu mallar, lüks mallar ve birim esnek mallar. Tüketicilerin gelirleri arttıkça bütçeden zorunlu mallara ayrılan pay azalmakta; tüketicilerin gelirleri arttıkça bütçeden lüks mallara ayrılan pay artmaktadır.

(Ergenç, 2011:5-6). Lüks mallarda tüketicinin gelirindeki değişme, tüketicinin X malı talep miktardaki değişmeden küçük olur. Bu durumda talebin gelir esnekliği 1'den büyüktür (Ünsal, 2010: 85-86). Tablo 9'da sunulmuş olan esneklik katsayılarına bakıldığında, her iki grup hanehalkı için de eğlence ve kültür mallarının lüks mal kategorisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 10: Çift Logaritmik Fonksiyon Yardımıyla Farklı Hanehalkları İçin Elde Edilen Toplam Harcama Esneklikleri

	Eğlence kültür malları harcama esneklikleri
Emekli + Emekliliği Yakın Hanehalkı İçin	1.36
Emekli Hanehalkı İçin	1.35
Emekliliği Yakın Hanehalkı İçin	1.38

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi 2013 ve Yazarlar Tarafından Hesaplandı.

Kültürel mal ve hizmetlerin üç hanehalkı grubu için de lüks mallar kategorisinde olduğu görülmektedir (Tablo 10). Toplam harcamada meydana gelen %100'lük bir artış emekli ve emekliliği yakın hanehalklarının kültürel mal ve hizmetlere yaptığı harcamayı %136 arttırmaktadır. Benzer şekilde, emekli hanehalkının toplam harcaması iki katına çıktığında hanede kültürel mal ve hizmetlere yapılan harcamalarda %135 artmaktadır. Emekliliği yakın hanehalkının toplam harcamaları bir birim arttığında hanenin kültürel mal ve hizmetlere yönelik harcamaları da 1.38 birim artış göstermektedir. Toplam harcamalardaki artışa en fazla duyarlı olan hanehalkının (gelir esnekliği en yüksek) emekliliği yakın hanehalkı olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, hanehalkı boş zaman harcamaları ekonomik modeli kullanılarak hane-reisi 50 yaş ve üzeri haneler için, çalışma durumunun, hanehalkı gelirinin ve hanehalkı özelliklerinin literatürde boş zaman harcamaları olarak da bilinen eğlence ve kültür harcamaları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Sonuçlar, diğer faktörler değişmez iken, emeklilik durumunda hanehalkının eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığının yüksek olduğuna işaret etmektedir. Hane-reisinin eğitim seviyesi arttıkça hanenin eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığı da artmaktadır.

Emekli ve emekliliği yakın hanehalkının eğlence ve kültür harcamaları karşılaştırıldığında toplam harcama ve hane-reisinin eğitiminin toplam eğlence ve kültür harcamalarını arttırdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Hane-reisinin yaşı eğlence ve kültür harcamaları üzerinde her iki grup hanehalkı için de negatif etkiye sahiptir.

Emekli hanehalkı için logistik analiz sonuçları göstermektedir ki; hanehalkı büyüklüğü, yaşanılan konutun mülkiyeti, ulaşım kolaylığı ve yaşanılan yerin kent ya da kır olması eğlence ve kültür harcamalarını etkileyen önemli faktörler değildirler. Söz konusu faktörlerin istatistiki olarak kurulan modele bir katkısının olmadığı görülmüştür. Buna karşılık hane reisinin sağlık durumunun iyi olması, evli olması ve hanede internet erişimin bulunması hanehalkının eğlence ve kültür harcaması yapma olasılığını arttırmaktadır.

Emekliliği yakın hanehalkları için uygulanan logistik regresyon analiz sonuçlarına göre; hanehalkı büyüklüğünün, yaşanılan konutun mülkiyetine sahip olmanın ve hane reisinin sağlık durumunun hanehalkının kültürel harcamada bulunma olasılığı üzerinde etkisinin olmadığı gözlenmiştir. Ücret dışı gelire sahip olan emekliliği yakın hanehalkının kültürel harcamalarda bulunma olasılığı ücret dışı gelire sahip olmayan hanehalklarına göre daha fazladır. Eşi olmayan hanehalklarının evli hanehalklarına göre kültürel harcamalarda bulunma olasılığı daha fazladır. Evinde interneti

bulunan hanehalklarının evinde interneti olmayan hanehalklarına göre kültürel harcamalarda bulunma olasılığı daha yüksektir. Hane reisinin bir sağlık sıkıntısı bulunmadığında hanehalkının kültürel harcamalarda bulunma olasılığı sağlık sıkıntılı bulunan hanehalklarına göre daha yüksek olmaktadır.

Hane reisinin eğitim seviyesi yükseldikçe hanehalkının boş zaman ya da eğlence ve kültür harcamasında bulunma olasılığının yükselmesi bulgusu eğlence ve kültür mallarının deneyime dayalı mallar (experience goods) olduğu fikri ile tutarlı olmaktadır. Eğlence ve kültür mallarını tüketebilmek için tüketicinin önce bu mal ve hizmetlerle karşılaşmış ve deneyimlemesi, bu deneyimden zevk alması ve bunun için de belli bir eğitim seviyesine sahip olması gerekmektedir. Daha yüksek eğitim seviyesi bireyi ve tüketiciyi eğlence ve kültürel malların içeriği konusunda bilgilendirerek bu tür malları daha fazla takdir etmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla, eğlence ve kültür mallarının arz edilmesi şartıyla bireyin eğlence ve kültüre maruz kalma ihtimali yükselecek, böylece eğlence ve kültür tüketimine ilişkin bir tarz oluşturarak bu tür malları daha çok tüketecektir. Kentsel ve kırsal alanlardaki hanehalkları arasında gözlenen eğlence ve kültür harcaması farklılıkları hanehalkının zevk ve tercihlerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Fakat denilebilir ki, bölgeler arası bu farklılıklar dışsal faktörlerin dışında eğlence ve kültür mallarının ve hizmetlerinin bölge içi arzından da etkilenebilmektedir. Eğlence ve kültür harcaması yapmaya hevesli hanehalkının bulunduğu yerleşim yerlerinde eğlence ve kültür malları arzı yoksa bu alanda harcamaya yapmayan hanehalkı sayısı da artacaktır.

Çalışmada yer alan harcamaya esnekliği sonuçlarına göre; eğlence ve kültür mal ve hizmetleri lüks mallar sınıfında yer almaktadır. Emekli hanehalkları ve emekliliği yakın hane halkları için de aynı sonuca ulaşılmıştır. Tüm bu sonuçlar emekliliğin hanehalkının eğlence ve kültür harcamalarını etkileyen önemli bir faktör olduğunu önermektedir. Emekliliğin boş zaman harcamalarını arttırdığı bulgusu ve emeklilerin yüksek harcamaya esnekliği beraberinde hanehalkının emeklilik sonrası boş zaman tercihinin yüksek olduğunun bir göstergesidir. Dahası, emeklilik zamanının fırsat maliyetini düşürerek, mal ve hizmetler ile zaman arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi vasıtasıyla hanehalkının boş zaman mal ve hizmetlerine yönelik talebini arttırmaktadır.

Diğer taraftan emekli hanehalkının daha fazla serbest zamana sahip olması sebebiyle, çalışan hanehalkı ile karşılaştırıldığında daha fazla para harcamasını gerektiren boş zaman aktiviteleri yerine daha fazla zaman alan boş zaman aktivitesi (halk kütüphanesinden kitap ödünç alıp okumak gibi) tercih etmesi beklenebilir. Yaşlılar için politikalar oluşturulacağı zaman yetkililerin emeklilerin yüksek boş zaman tercihlerini göz önünde bulundurması gerekmektedir. Boş zaman aktivitelerinin fiyatlarında yapılacak indirimler emeklilerin boş zaman faaliyetlerine katılımını emekliliği yakın kesime oranla büyük ölçüde arttıracaktır. İşletmeciler, giderek büyüyen pazarın bir bölümünü oluşturan emeklilerin daha fazla farkında olmalı ve emeklilere yönelik eğlence ürünlerini ve hizmetlerini genişletmeye devam etmelidir. Yapılan çalışmalar sosyal güvenlik katkılarının emeklilerin önemli gelir kaynakları arasında yer aldığını göstermektedir (Atkinson ve Hayes, 2010: 12). Yaşlıların ek gelir getiren faaliyetlerde bulunamaması ve emeklilik gelirinin çalışma hayatında elde edilen gelirden bir hayli düşük olması yaşlı bireylerin daha az gelir elde etmesine neden olmaktadır. Gelirin azalması ise eğlence ve kültür harcamalarını azaltan önemli bir faktördür.

Bu çalışma emekli ya da emekliliği yaklaşmış hanehalkının boş zaman harcamaları ile ilgilenen araştırmacılara, politikacılara, mali danışmanlara ve işletmecilere gereken bilgiyi sağlayacaktır. Türkiye'nin nüfusu yaşlanmaya devam ettikçe emeklilerin harcamaya örüntüleri daha çok önem

kazanacaktır. Çalışmanın sonuçları emekli hanehalkının yüksek boş zaman tercihlerinin boş zaman mallarına ve hizmetlerine yönelik harcamalarını yükselttiğini önermektedir. Bu durumda, emekliliği yakın kişilere finansal danışmanlık hizmeti sunanların, müşterilerine emekliye ayrıldıklarında boş zaman mallarına ve hizmetlerine yönelik tercihlerinin artma eğiliminde olacağı hususunda uyarıda bulunmaları düşünceli bir davranış olacaktır. Böylece, emekliliği yakın tüketici, bütçesinden bu harcama kategorisine ayıracağı paydaki muhtemel artışın farkında olarak emeklilik dönemine finansal olarak daha dikkatlice hazırlanacaktır.

KAYNAKÇA

Abdel-Ghany, Mohamed; Deanne L. Sharpe (1997), "Consumption Patterns Among the Young-Old and Old-Old", **The Journal of Consumer Affairs**, Cilt:31, Sayı:1, ss:90-112.

Aguiar, M.; E. Hurst (2009), "A Summary of Trends in American Time Allocation", **Social Indicators Research**, ss: 57-64.

Akın, F., Üçdoğruk Ş., Emeç H., (2001), "Türkiye Hanehalkı Eğlence Kültür Harcamalarında Tobit Modelin Kullanımı", **G.Ü İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:3, Ankara, ss: 13-26.

Alpar, Reha (2017), **Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler**, Detay Yayıncılık, Ankara.

Arı, Erkan; Noyan, Aydın (2016) "Hanehalkı Otomobil Talebini Belirleyen Etkenleri İkili Logistik Regresyon Yöntemiyle Analizi: Türkiye Örneği", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:12, Kütahya, ss: 76-97.

Astar, Melek; Güriş, Selahattin (2015), **SPSS ile İstatistik**, Der Yayınları, Ankara.

Atkinson, Adele; Hayes, David (2010), **Consumption Patterns Among Older Consumers**, https://www.google.com.tr/search?q=Consumption+Patterns+among+older+consumers&rlz=1C1CHZL_trTR717TR717&oq=Consumption+Patterns+among+older+consumers&aqs=chrome.69i57.1244j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8, (20.11.2017).

Avcı, Mukiyen, Gizem (2011), "Türkiye'de Çalışan Kadınların Hanehalkı Harcama Örüntüleri Üzerine Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, **Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Zonguldak.

Becker, S. Gary (1975), **Human Capital**, Chicago: University of Chicago Press.

Blaine, Thomas W. ; Mohammad, Golam (1991), "An Empirical Assessment of U.S. Consumer Expenditures of Recreation-Related Goods and Services: 1946-1988", **Leisure Sciences**, pp: 111-112.

Chung, Sook Young; Magrabi, Frances M. (1990), "Age-Related Changes Patterns", pp: 200-206, http://www.consumerinterests.org/assets/docs/CIA/CIA1990/1990_chunq.pdf, (20.11.2017).

Dardis, R., Derrick F., Leheld A., Wolfe K. E., (1981), "Cross-Section Studies of recreation expenditures in the United States", **Journal of Leisure Research**, vol: 13, No:3, pp:181-194.

Dardis, R., Soberon-Ferrer H., Patro D., (1994), "Analysis of Leisure Expenditures in the United States", **Journal of Leisure Research**, Vol:26, No: 4, pp:309-321.

Demiray, Uğur (1986), **Açıköğretim Fakültesi Öğrencilerinin Boş Zamanlarını Değerlendirme Eğilimleri**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.

Demiray, Uğur (1988), **Kitle İletişim Araçları ve Boş Zaman**, Eskişehir.

Ergenç, Ümran (2011), “Engel Eğrileri: Türkiye Örneği İncelemesi”, Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.

Field, Andy (2009), **Discovering Statistics Using SPSS**, Sage Publications, 3. Baskı, ABD.

Hammonds Smith, M., Courtles J.C., Schwenk F.N., (1992), “A Comparison of Income, Income Sources, and Expenditures of Older Adults by Educational Attainment, **Family Economics Review**, Vol:5, No:4, pp:2-8.

Harrison, Beth (1986), “Spending Patterns of Older Persons Revealed in Expenditure Survey”, **Montly Labor Review**, Cilt:109, Sayı:10, pp:15-17.

Hız, Koşar (1994), “15-24 Yaş Arası Gençlerin Durumları ve Gelecek Beklentileri”, Doktora Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.

<http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/HBA2013/turkce/index.html>, (27.10.2017).

<http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/HBA2013/turkce/index.html>, (28.09.2017).

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, **TÜİK Nüfus Projeksiyonları**, (20.11.2017).

<https://cse.google.com/cse?q=hanehalk%FD+t%FCketim+harcamas%FDn%FDn+da%F0%FDI%FDm%FD&cx=015200851248949254112%3Aqaug18judny&ie=ISO-8859-9&lang=tr#qsc.tab=0&qsc.q=hanehalk%C4%B1%20t%C3%BCketim%20harcamas%C4%B1n%C4%B1n%20da%C4%9F%C4%B1l%C4%B1m%C4%B1&qsc.page=1>, (20.11.2017).

Juster, F. Thomas (1985), A Note on Recent Changes in Time Use. *In Time, Goods and Well-Being*, edited by F.T. Juster ve F.P. Stafford (313-332). **Institute for Social Research**, University of Michigan.

Kitchen, James W.; Hutchison, Paul D. (1990), “An Analysis of Recreation Expenditures By U.S. Consumers 1939-1988”, **Texas Journal of Agriculture and Natural Resources**, Sayı:4, Texas, pp: 480-490.

Lee, Hee-Chan (2001) “Determinant of Recreational Boater Expenditures on Trips”, **Tourism Management**, Cilt:22, Sayı:6, pp: 659-667.

McConnel, Charles; Deljavan Firooz, (1983), “Consumption Patterns of Retired Household”, **Journal of Gerontology**, Cilt:38, Sayı:4, pp: 480-490.

Moehrl, Thomas (1990), “Expenditure Patterns of the Elderly: Workers and Nonworkers”, **Monthly Labor Review**, Cilt: 113, Sayı: 5, pp:34-41.

Nieswiadomy, Michael; Rubin, Rose M. (1995), “Changes in Expenditure Patterns of Retirees:1972-1973 and 1986-1987”, **Journal of Gerontology: Social Sciences**, Vol:50, No: 5, pp: 274-290.

Kostakis I., Papadaki, S., Ioannis, Marketos A., (2014), “Greek Consumers’ Expenditure on Recreation Activities During Difficult Times”, **Journal of Tourism and Recreation**, Cilt:1, Sayı:1, America, pp:12-20.

Paulin, Geoffrey D. ; Duly , Abby L. (2002), "Planning Ahead: Consumer Expenditure Patterns in Retirement", **Monthly Labor Review**, Cilt:125, pp: 38-58.

Robinson, J.P. ; Godbey G. (1997), "Time for Life: The Suprising Ways Americans Use Their Time", **PA: The Pennsylvania State University Press**.

Rubin, Rose M. ; Nieswiadomy, Michael (1994), "Expenditure Patterns of Retired and Nonretired Persons", **Monthly Labor Review**, pp:10-21.

Rubin, Rose M. ; Nieswiadomy, Michael, (1995), "Change in Expenditure Patterns of Retirees: 1972-1973 and 1986-1987", *Journal of Gerotology: Social Sciences*, 50B (5), pp: 274-290.

Stafford, Frank; Duncan, Greg J. (1985), "The Use of Time and Technology by Households in the United States. In *Time, Goods, and Well-being*, edited by F.T Juster ve F.P. Stafford (245-282). **Institute for Social Research**, University of Michigan.

TÜİK, (2007), **2006 Zaman Kullanım Anketi Sonuçları**.

TÜİK, (2015), **2014-1025 Zaman Kullanım Araştırması**.

Türkmen, Şadiye (2000), "Hanehalkı Üretim Teorisinde Bileşik Üretim Problemi İçin Bir Çözüm", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:18, Sayı:2, Ankara, ss: 305-325.

U.S. Department of Labor Statistics, (2000), **Spending Patterns By Age**, <https://www.bls.gov/opub/btn/archive/spending-patterns-by-age.pdf>, (20.11.2017).

Uraz, Arzu (2008), "Assessing Patterns of Household Expenditures on Recreation and Culture in Turkey in 2003", Yüksek Lisans Tezi, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.

Ünsal, M. Erdal, (2010), **Mikro İktisat**, İmaj Yayınevi, Ankara.

Wagner, Fritz; Washington, Verel R. (1982), "An Analysis of Personal Consumption Expenditures as Related to Recreation, 1946-1976", **Journal of Leisure Research**, Cilt:14, Sayı:1, USA, pp: 37-46.

Walker, Retia S.; Schwenk, Frankie N. (1991), "Income and expenditure patterns of consumer units with reference person age 70 to 79 and 80 or older", **Family Economics Review**, 4 (1), pp:8-13.

Weagly, Robert O. ; Huh, Eunjeong (2004), "The Impact of Retirement on Household Leisure Expenditure", **Journal of Consumer Affairs**, Cilt:38, Sayı: 2, America, pp:262-281.